

Νεώτερα αρχαιολογικά Άστυπάλαιας

Στὸν Χρῆστο Ντούμα
γιὰ πάμπολλους λόγους τοῦ
καθενός ξεχωριστὰ καὶ διότι μᾶς
προσέφερε τὴν ἀφορμὴ γιὰ ἓνα
κοινὸ ταξίδι στὸ Αἰγαῖο

1. Βαθὺ Ἀστυπάλαιας. Ανιχνεύοντας τὰ ἱστορικά «ίχνη» μίας προϊστορικής θέσης

Ἡ δυτικὴ ακτογραμμὴ τοῦ Μέσα Νησιοῦ τῆς Ἀστυπάλαιας, σχηματίζει βαθὺ κόλπο που δίνει τὸ ὄνομά του στὴν ευρύτερη περιοχή. Στὸ Βαθὺ αναπτύχθηκαν δύο οικισμοί, σχεδὸν ερειπωμένοι σήμερα, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων ἕως τῆ δεκαετία τοῦ 1960 ἔλιωναν τοὺς ασβεστολιθικούς βράχους τῆς περιοχῆς σε ογκολιθικά καμίνια καὶ παρήγαν ασβέστη. Τα βράχια αὐτά, συμπαγῆς δολομιτικός ασβεστόλιθος που ευνοεῖ τὴ χαμηλὴ ἀλλὰ πλούσια βλάστηση καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας, υπήρξαν τὸ φυσικὸ στοιχεῖο που μαζί με τὴ θάλασσα καὶ τὴ λιγοστὴ ἀρώσιμη γῆ διαμόρφωσαν τὶς συνθήκες ἐπιβίωσης τῶν ἀνθρώπων κοινωνιῶν τῆς περιοχῆς, ἀπὸ τὴν 4^η χιλιετία π.Χ. ὡς σήμερα.

Τὸ ακρωτήριο που ἐλέγχει ἀπολύτως τὴν εἴσοδο στὸν κόλπο τοῦ Βαθιοῦ καὶ βρῖθαι ἀρχαίων λειψάνων ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους *Ἑλληνικό*. Καταλαμβάνει τὸ ἀνατολικὸ ακρωτήριο τῆς χερσονήσου *Πύργος* (μέγιστου μήκους 1400μ., μέγιστου πλάτους 400 μ. καὶ μέγιστου υψομέτρου ἀπὸ τὴ θάλασσα 77μ.), ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ βόρειο μέτωπο τοῦ θαλάσσιου στενοῦ (Μπούκα), που κλείνει τὸν κόλπο καὶ τὸν προστατεύει ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς βόρειους ἀνέμους τοῦ πελάγους. Τὸ *Ἑλληνικό* βρίσκεται, συνεπῶς, στὸ ἐσώτερο σημεῖο τοῦ φυσικοῦ στομίου τοῦ κόλπου, ἐξασφαλίζοντας πλήρη ἐποπτεία κάθε πλεοῦμενου που ἐπιζητεῖ ἀσφαλῆς ἀγκυροβόλιο, ἐνὸς περιπλέει τὴν Ἀστυπάλεια.

Στὴν ἀνατολικὴ ἀπόληξη τοῦ *Πύργου* ἰδρύθηκε τὴν 4^η-3^η χιλιετία π.Χ. οχυρωμένη ἐγκατάσταση (ἀκρόπολη), τῆς ὁποίας ογκολιθικοὶ περίβολοι καὶ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι εἶναι σήμερα ορατοί σε ἰκανὴ ἔκταση. Στὸ ψηλότερο σημεῖο τοῦ ακρωτηρίου ἡ ἔκταση διαμορφώθηκε κατάλληλα στους ἐλληνιστικούς χρόνους, καὶ θεμελιώθηκε συγκρότημα πύργου με δεξαμενές καὶ ἄλλα κτήρια, που ἐμφανίζει σημαντικὲς ὁμοιότητες με τὸν πύργο στὴν Ἁγία Τριάδα τῆς Ἀρκεσίνης Ἀμοργοῦ. Στὴ νότια, ἠπίως κατωφερῆ, πλαγίᾳ τοῦ ακρωτηρίου διαμορφώθηκε κτιστὴ κλίμακα που ὀδηγοῦσε σε μεγάλο ὀρθογώνιο κτήριο, τὸ ὁποῖο συνδεόταν με τὸν τετράγωνο πύργο.

Στὰ μέσα τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πύργου χτίστηκε ἀσβεστοκάμινο, που τροφοδοτήθηκε με τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀνωδομῆς τοῦ μνημείου.

Τὴ θέση εἶχε ἐντοπίσει ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 ὁ καθηγητὴς Χρ. Ντούμας, ὁ ὁποῖος τὸ 2008 διεξήγαγε ἐπιφανειακοὺς καθαρισμούς ἀπὸ τὴ βλάστηση στὰ μνημεῖα καὶ περισυνέλεξε ἐνδεικτικὰ

κεραμική και εργαλεία¹. Από το 2010 στο Βαθύ εξελίσσεται πρόγραμμα αρχαιολογικών ερευνών πεδίου υπό τη διεύθυνση του γράφοντος και με τη συμμετοχή ομάδας συνεργατών².

Η συστηματική επιφανειακή έρευνα που διεξήχθη το 2011-2012 εξάντλησε το ανατολικό άκρο του ακρωτηρίου, σε έκταση που περιλαμβάνει τα ορατά λείψανα των Πρωτοχαλκών περιβόλων και αναλημμάτων, τις Π-σχημες διαμορφώσεις κατά μήκος των βραχωδών ακτών και το συγκρότημα του ελληνιστικού πύργου. Κατά την επιφανειακή έρευνα περισυνελέγη μεγάλη ποσότητα διαγνώσιμης κεραμικής της 4^{ης}-3^{ης} χιλιετίας π.Χ. και των ιστορικών χρόνων, λίθινα εργαλεία και σκεύη, μέταλλα αντικείμενα, αρχιτεκτονικά μέλη, νομίσματα και άλλα. Ευρήματα, όπως τμήμα μαρμάρινου βιολόσχημου ειδωλίου, που εκτίθεται ήδη στο τοπικό Μουσείο, επαναπροσδιορίζουν γεωγραφικά τον Πρωτοκυκλαδικό πολιτισμό, αποδεικνύοντας ότι η Αστυπάλαια αποτελούσε μέρος της επικράτειάς του.

Το πλέον σημαντικό εύρημα του «προϊστορικού ορίζοντα» στο Βαθύ υπήρξε η αναγνώριση και ταυτοποίηση μεγάλου αριθμού προϊστορικών βραχογραφιών σε ευρεία έκταση των βράχων του ακρωτηρίου, λατομευμένων και φυσικών. Διαπιστώθηκε ότι σε τρεις περιπτώσεις διαμορφωμένων ατραπών που κατέληγαν σε «πυλίδες-εισόδους» προς την προϊστορική ακρόπολη υπήρχαν βραχογραφίες πλοίων (μήκους έως 0.70μ.), εγχειριδίων με Τ-σχημες λαβές (μήκους έως 0.30μ.) και σπειρών (διαμέτρου έως 0.20μ.), οι οποίες παρόλη τη μακρά έκθεση στην αιολική και θαλάσσια διάβρωση διακρίνονται ικανοποιητικά, ιδίως κατά την ανατολή του ήλιου. Περισσότερες βραχογραφίες διαπιστώθηκαν και σε άλλα σημεία του ακρωτηρίου, όπως οι αναλημματικοί τοίχοι της ακτής, τα λατομευμένα πρανή και ο ριζιμιός βράχου του ανώτερου επιπέδου του ακρωτηρίου, όπου αιώνες μετά ιδρύθηκε ο πύργος.

Η τυπολογική αναγνώριση των επίκρουστων κωπήλατων σκαφών (παριστάνονται τουλάχιστον τρία πλοία με ψάρια και άλλα θέματα στην πλώρη τους) ως απολύτως αντίστοιχα εκείνων που απεικονίζονται στα Πρωτοκυκλαδικά τηγανόσχημα σκεύη από τη Χαλανδριανή Σύρου και στις βραχογραφίες από την Κορυφή τ'Αρωνιού στη Νάξο καθιστά το εύρημα του Βαθέος εξαιρετικά σπάνιο. Οι σπείρες, το πλέον γνωστό θέμα της Πρωτοκυκλαδικής τέχνης, που αποδίδει τα κύματα της θάλασσας και συμβολίζει την ατέρμονα κίνηση ως κινητήρια δύναμη στη σκέψη του προϊστορικού νησιώτη, έχει πυκνότερη διασπορά στον οικισμό, ενώ απαντά και στην επίπεδη ανώτερη επιφάνεια της ακρόπολης, όπου ίσως ήταν διαμορφωμένος υπαίθριος χώρος κοινωνικών συναθροίσεων. Τα

---

¹ Βλ. Έργον 2008. Η σημασία που απέδιδε ο καθ. Χρ. Ντούμας στη θέση αποτυπωνόταν στις συζητήσεις που είχε μαζί μας κατά τη διάρκεια των μαθημάτων του 1986-1987, οπότε μας δίδασκε την 3^η χιλιετία π.Χ. στο Αιγαίο και επιθυμούσε να οργανώσει την έρευνα της θέσης. Είχαμε, τότε, «στρατολογηθεί» μερικοί φοιτητές, ενθουσιασμένοι που θα ζούσαμε την περιπέτεια μιας ανασκαφής, στην οποία θα φτάναμε με βάρκα και θα μέναμε σε σκηνές. Ο σημερινός χωματόδρομος έγινε πολύ αργότερα φέρνοντας τα πρώτα οχήματα στο Μέσα Βαθύ.

² Η έρευνα πεδίου στο Βαθύ Αστυπάλαιας χρηματοδοτείται από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και τελεί υπό την αιγίδα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας. Βλ. Έργον 2008, 2011, 2012, 2013. Στις εργασίες πεδίου στο Βαθύ μόνιμοι συνεργάτες είναι ο τοπογράφος-μηχανικός Δ. Νιώτης, ο αρχιτέκτων Π. Ντούμας, ο ζωγράφος-σχεδιαστής Ν. Σεπετζόγλου και ο συντηρητής αρχαιοτήτων Π. Αγγελίδης. Για τη συνδρομή στο πρόγραμμα της Αστυπάλαιας ευχαριστίες οφείλονται προς τους ιδιοκτήτες της υπό έρευνα έκτασης Δημήτρη, Ιωάννη και Μανώλη Σταυλά, στους λιγιστούς κατοίκους του Βαθιού και στον Δήμαρχο Αστυπάλαιας Π. Κονταράτο.

ευρήματα, διαπιστωμένα σε μεγάλη έκταση της χερσονήσου και πάντοτε σε ορατά σημεία των γκρίζων βράχων που την καλύπτουν, εμπλουτίζοντας σημαντικά το θεματολόγιο των Τελικών Νεολιθικών και Πρωτοκυκλαδικών βραχογραφιών από τον Στρόφυλα της Ανδρου, τη Νάξο, την Ηρακλεία και άλλα νησιά, θέτοντας σε νέα ερμηνευτική διάσταση την τέχνη της βραχογραφίας και την αρχική της διάδοση στις πρώιμες κοινωνίες του Αιγαίου.

Στη βόρεια ακτογραμμή, ακριβώς κάτω από τον πύργο και το μεγάλο προϊστορικό ανάλημμα, εντοπίστηκε ελλειψοειδής κατασκευή από μισοβυθισμένους βραχόλιθους σε τοξοειδή διάταξη και κάθετα λαξευμένος βράχος που την κλείνει στο χερσαίο τμήμα, διαμορφώνοντας επίπεδη εξέδρα στο επίπεδο σχεδόν του χειμέριου κύματος. Ο επιφανειακός καθαρισμός της «εξέδρας» αυτής έφερε στο φως δύο ευρύστομα αγγεία του τέλους της 4^{ης} ή των αρχών της 3^{ης} χιλιετίας, τα οποία βρέθηκαν *in situ*, θαμμένα προσεκτικά μέσα στο αμμώχωμα. Τα αγγεία περιείχαν ταφή (εγχυτρισμό) αρτιγενούς βρέφους³. Κυκλικά λαξευμένα ορύγματα, επίσης κατά το μήκος της βόρειας ακτής, πιθανόν ανήκουν σε κατάλοιπα ημιυπόγειων θαλαμωτών τάφων, όπως δείχνουν ελάχιστα κατάλοιπα της ίδιας εποχής.

Η πυκνότητα των ορατών λειψάνων της προϊστορικής περιόδου σε όλη την έκταση του ακρωτηρίου υπαγόρευσε τη συστηματική εξερεύνηση της χερσονήσου του Πύργου τον Ιούλιο του 2013. Με την εμφάνιση όλο και περισσότερων βραχογραφιών (κυρίως με παραστάσεις σπειρών και τριγωνικών εγχειριδίων) κατά το μήκος των ακτών, την αποτύπωση μεγάλου πλήθους ανθρωπογενών κατασκευών, λαξευμένων ή δομημένων σε όλη την έκταση της χερσονήσου (λείψανα οικιών, ογκολιθικοί περίβολοι, δρόμος με λαξευτές βαθμίδες κλπ), που χρονολογούνται δύσκολα λόγω της ελάχιστης επιφανειακής κεραμικής, αντιμετωπίσαμε το *Bathú* ως αρχαιολογικό πεδίο ευρείας γεωγραφικής έκτασης, δεδομένου ότι το πόλισμα με το οποίο συνδέεται ο πύργος στο Ελληνικό εντοπίζεται στο χαμηλό ύψωμα της απέναντι του ισθμού πλαγιάς, όπου οικοδομήθηκε ο βυζαντινός ναός του Αγίου Ιωάννη και τα πρηνή του οποίου βρίθουν κεραμικής ύστερων ιστορικών αιώνων.

Δύο απρόσμενα ευρήματα της εντατικής μας περιόδευσης στη χερσόνησο τεκμηριώνουν τη διαχρονική ανθρώπινη δραστηριότητα στο *Bathú* κατά τους πρωιμότερους ιστορικούς χρόνους και προσδίδουν στη θέση αυτή την ενδιαφέρουσα «ιδιωτικού βίου» διάσταση των αρχαίων κατοίκων αυτής ή της ευρύτερης περιοχής κατά τον πρώιμο 6^ο και τον ύστερο 5^ο αι. π.Χ., όπως με τη βαθιά του γνώση θα δείξει ο καλός φίλος Άγγελος Ματθαίου, που με ενθουσιασμό παρακολούθησε τα ευρήματα από τις πρώτες ώρες της ταύτισής τους⁴.

Σε ειδυλλιακό σημείο που βλέπει το γαλαζοπράσινο υδάτινο στενό του κόλπου, στο ήπιο πρηνές της νότιας ακτογραμμής του ακρωτηρίου και σε μικρή απόσταση από ένα βράχο κατάστικτο με σύστημα τρεχουσών σπειρών εντοπίστηκε στην επίπεδη επιφάνεια μεγάλου βραχόλιθου αδρό αλλά

³ Η μελέτη των ανθρωπολογικών ευρημάτων γίνεται σε συνεργασία με τον καθ. Simon Hillson (UCL London).

⁴ Με αφορμή τα ευρήματα που εν συντομία παρουσιάζονται εδώ επιθυμώ να ευχαριστήσω για την ουσιαστική τους συνδρομή στην απαιτητική, αλλά εξόχως απολαυστική «περιπέτεια» στο *Bathú*, τους 15 φοιτητές μου στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και τους υπόλοιπους συνεργάτες μας στο πεδίο, τους φίλους Βαγγέλη Ξυδέα και Βάλια Μπάστη, και τους ελάχιστους αλλά παθιασμένους με την εργασία μας κατοίκους του χωριού.

βαθύ χάραγμα δύο φαλλών, διατεταγμένων κατ' ορθή γωνία και με κυκλικό «κρίκο» ανάμεσά τους, που έφερε στιγμή στο κέντρο. Παρόμοιος κρίκος υπάρχει νοτιότερα στον ίδιο βράχο, με άλλα, μη διακρινόμενα, βραχογραφήματα (ρηχές κοιλοότητες σε πυκνή διάταξη κλπ), που ίσως είναι προϊστορικά, όμως. Στην πλαϊνή πλευρά του βράχου, κάτω ακριβώς από τη δεύτερη συστάδα των χαρακτών σημείων, έχει λαξευτεί ανάστροφα και με γράμματα λοξά, που μειώνονται σε μέγεθος σταδιακά, η επιγραφή Δίων. Η μείωση του μεγέθους των γραμμάτων ακολουθεί τον προσφερόμενο χώρο της κατακόρυφης επιφάνειας.

Η επίπεδη «έδρα» του βράχου, όπου έχουν αποδοθεί οι φαλλοί, και η ανάστροφη χάραξη της επιγραφής δείχνουν ότι ο απολαξενόμενος ριζιμιός βραχόλιθος υπήρξε ο ευρύχωρος τόπος των συναναστροφών του Δίωνα, ο οποίος έγραψε με αρκετά βαθύ χάραγμα το όνομά του, πρηγής επί του βράχου. Βέβαια, οι φαλλοί και η επιγραφή του ανδρικού ονόματος δεν είναι απαραίτητα να συμπίπτουν χρονολογικά και εννοιολογικά, ούτε ο Δίων να είναι ο συντάκτης της, αλλά μικρή πιθανότητα υπάρχει για αυτά, όπως τεκμηριώνει η σχετική βιβλιογραφία.

Άλλες επιγραφές δεν βρέθηκαν στην ακτογραμμή, σε αντίθεση με τα προϊστορικά βραχογραφήματα που είναι πυκνότερα τριγύρω, και σαφέστερα ήταν διαρκώς ορατά κατά τους αιώνες που ακολούθησαν. Το εάν αυτά αποτέλεσαν την έμπνευση για το χάραγμα του Δίωνα δεν το γνωρίζουμε, δεν μπορεί όμως να αποκλειστεί ότι οι «γραπτοί βράχοι» έδιναν το ερέθισμα στους συναγελαζόμενους στο όμορφο ακρογιάλι για μία ακόμα επί των ίδιων βράχων «γραφή».

Στην κορυφή της χερσονήσου, ύστερα από μία αρκετά κοπιαστική ανηφόρα από την πεδινή ζώνη του ισθμού που συνδέει τον Πύργο με την υπόλοιπη στεριά, η λιγιστή βλάστηση επέτρεψε την καλύτερη παρατήρηση της ψηλότερης επίπεδης περιοχής, από όπου η θέα στο ανοικτό τρικυμιώδες πέλαγος, στο απάνεμο άνοιγμα του κόλπου και τη θαυμάσια ακτή του Βαθιού είναι απαράμιλλη, ακόμα και με τον δυνατό βοριά του Αιγαίου. Στο σημείο εκείνο, σε υψόμετρο 52 μ. επάνω από τη θάλασσα, με τη βόρεια ακτή σχεδόν κρημνώδη και πίσω (δυτικά) να αναπτύσσεται ο αφιλόξενος βραχώδης όγκος της κορυφής (*Χοντρό Βουνό* τον ονομάζουν οι ντόπιοι), ανάμεσα στις πυκνές ανθρωπογενείς κατασκευές (κτήρια, αναλημματικές εξέδρες, λίθινοι περίβολοι κλπ) οι ελάχιστες λεπίδες οψιανού είναι η μοναδική πηγή πληροφοριών για τη χρήση της περιοχής, αφού η επιφανειακή κεραμική απουσιάζει παντελώς.

Στην ψυχοφελή για τις αισθήσεις αυτή θέση, ανάμεσα στους ριζιμιούς βράχους που αναφύονται παντού και τα λιγοστά σκίνα, βρέθηκε η δεύτερη επιγραφή της εφετινής μας έρευνας, χαραγμένη στην επίπεδη, αλλά έντονα λοξή προς τα ΝΔ όψη ενός μικρού κυβικού βραχόλιθου, ορατών διαστάσεων 60 X 75 εκ. Η πολύ πρωινή ώρα εντοπισμού της επιγραφής και η εμπειρία μας από την ορατότητα των προϊστορικών βραχογραφιών μόνο κατά τις δύο πρώτες ώρες μετά την ανατολή, δημιουργεί ενδιαφέροντες συνειρμούς για το κατά πόσο ο χαρακτήρας του πρώιμου 6^{ου} αι. π.Χ. συμμεριζόταν και επιδίωκε ανάλογη «ορατότητα» για την ερωτική του δήλωση στα γυμνά βράχια της κορυφής⁵.

⁵ Ο αναφύμενος βραχόλιθος (δεν μπορεί να διαπιστωθεί επί του παρόντος εάν αυτός ήταν λιθόπλινθος ανθρωπογενούς κατασκευής) σχηματίζει ορθή γωνία με τρεις ισαπέχουσες αδρά λαξευμένες όμοιες πέτρες κατεύθυνσης βορρά-νότου, αλλά αυτή η παρατήρηση απαιτεί ανασκαφική διερεύνηση. Στη γύρω περιοχή επισημαίνεται η πλήρης απουσία κεραμικής και οψιανών, ενώ μόνο ένα τμήμα λίθινου τριβείου βρέθηκε νοτιοδυτικότερα, μάλλον σε τοίχο κάποιας κατασκευής (κτήριο:).

Η δίστιχη επιγραφή είναι χαραγμένη βουστροφηδόν με μεγάλα γράμματα 10-14 εκ., που έχουν γίνει με ομοιοπαχείς γλυφές. Τον πρώτο στίχο καταλαμβάνει το όνομα του εραστή (Νικασίτιμος). Στον δεύτερο στίχο είναι χαραγμένα το ρ. οΐφε και το όνομα τού ερωμένου Τιμίωνος.

Νικασίτιμος

οΐφε Τιμίονα (= ὄϊφε Τιμίωνα)

Η επιγραφή χαραχτηκε εκεί, στο ψηλότερο επίπεδο πλάτωμα της χερσονήσου όπου μπορούσε να φιλοξενηθεί πολυάνθρωπη δραστηριότητα, σαφέστατα για να είναι ορατή σε όποιον περιδιάβαζε την όμορφη αυτή τοποθεσία. Η εύρεσή της (και εδώ) κοντά σε βράχο που είχε ανάγλυφα αποδοσμένες σπείρες του προϊστορικού «βίου» της περιοχής, δημιουργεί ανάλογους συνειρμούς με εκείνους που αναπτύξαμε για την κατά ενάμιση αιώνα νεότερη επιγραφή του Δίωνος. Ενώ, όμως η παράκτια βραχώδης ζώνη δύσκολα μπορούσε να διαθέτει κάποια εγκατάσταση της κλασικής περιόδου που να συνδέεται με την επιγραφή (εκτός ίσως από φυλακείο για την εποπτεία του κόλπου), η περίοπτη θέση όπου σημαίνεται το ερωτικό πάθος των δύο νέων της αρχαϊκής περιόδου και η πυκνότητα ανθρωπογενών εγκαταστάσεων πέριξ αυτής θα μπορούσαν να τη συνδέουν με κάποιο κτηριακό συγκρότημα (φρουρά ή γυμνάσιο· οι βοσκοί δεν αποκλείονται), που να δικαιολογεί το «εγγράμματο» επίπεδο τουλάχιστον του ενός εραστή.

Στους βράχους του Βαθιού αποτυπώθηκε, μεταφορικά και κυριολεκτικά, η διάνοια του προϊστορικού Αιγαιοπελαγίτη με τις βραχογραφίες της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ., η ερωτική επιθυμία των εφήβων του 6^{ου} και τα φαλλικά χαράγματα του ύστερου 5^{ου} αι. π.Χ., η αρχιτεκτονική οχυρωματική τέχνη των ελληνοιστικών χρόνων, αλλά και η χριστιανική πίστη, όπως δείχνει η μεσαιωνική Παναγιά της Μπούκας στην απέναντι ακτή. Τα χνάρια αυτά κάνουν το Βαθύ ένα διαχρονικό νησιωτικό κέντρο σημαντικών «ανθρώπων έργων» και τα γκρίζα βράχια του παλίμψηστο πεδίο της καταγραφής τους.

[A.B.]

2. Δύο νέες επιγραφές

Κατά την διάρκεια της έπιφανειακής έρευνας στην περιοχή Βαθύ τής Άστυπάλαιας, πού διεξήγαγε ο φίλος καθηγητής Άνδρέας Βλαχόπουλος (βλ. τὸ προτασόμενο σημείωμά του) τὸν περασμένο Ἰούλιο μὲ ομάδα φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωννίνων, ἐντόπισε δύο ἐπὶ βράχου ἐπιγραφές. Ἡ πρώτη βρέθηκε τὴν 16ῃ Ἰουλίου καὶ ἡ δεύτερη μετὰ δύο ἡμέρες, τὴν 18^η. Τὴν εύρεσή τους ὁ φίλος Βλαχόπουλος ἔσπευσε εύγενῶς νὰ μοῦ ἀνακοινώση ἀμέσως, νὰ μοῦ στείλῃ φωτογραφίες, καὶ νὰ μοῦ προτείνῃ νὰ τὶς παρουσιάσω. Ἐπὶ πλέον ἔθεσε στὴν διάθεσή μου γύψινο ἐκμαγεῖο πού κατεσκεύασε ὁ ἔμπειρος συντηρητής κ. Ἄγγελίδης. Τέλος μὲ προσεκάλεσε νὰ ταξιδέψωμε μαζί στὴν Ἄστυπάλεια στὶ 18-19 Ὀκτωβρίου, ὥστε νὰ ἰδῶ τὸν τόπο καὶ τὶς ἐπιγραφές. Καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ τὸν εύχαριστῶ θερμότατα γιὰ τὴν προθυμία του καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη πού μοῦ ἔδειξε.

1. Ἐπιγραφή χαραγμένη σὲ ριζιμιδὸ βράχο ὑποκυάνου ἀσβεστολίθου στὴν περιοχή Βαθύ.

Διαστάσεις λίθου· ὕψ. 0,66μ., μῆκ. 0,65 μ.

Ἰψ. γραμμ. 0,065-0,07μ. (Ο) – 0,10-0,12μ. (Ι, Ε).

Ἡ ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη βουστροφηδόν. Σημειωτέον ὅτι τὰ γράμματα εἶναι καλογραμμένα, χαραγμένα βαθεῖα καὶ μὲ σταθερὸ χέρι, καὶ ὑποδεικνύουν ἄνθρωπο ἀσκημένο στὴν γραφή.

Πρώτο ήμισυ του 6^{ου} αί. π.Χ.

N<i>κασίτιμο<ς> →

ῶιφε Τιμίονα. ←

Φιλολογική μεταγραφή: N<i>κασίτιμο<ς> | ῶιφε Τιμίονα.

1 ΝΚΑΣΙΤΙΜΟ ὁ λίθος. Τὸ Ν διακρίνεται καθαρώτατα, ἐνὼ τὸ Ι (γιῶτα) δὲν ἔχει χαραχθῆ. Τοῦ Κ εἶναι χαραγμένες καὶ οἱ δύο λοξὲς κεραΐες. Τὸ Ο (ῶμικρον) δὲν διακρίνεται ὀλόκληρο, ἀλλὰ τὸ ἀριστερὸ καὶ δεξιὸ τόξο, τὸ δεξιὸ μάλιστα εἶναι ἀχνότερο, ἴσως διότι εἶναι χαραγμένο σχεδὸν στὴν ἀκμὴ τοῦ λίθου. Τὸ τελικὸ Σ φαίνεται νὰ ἔχη παραλειφθῆ. Γράφω «φαίνεται», διότι στὴν ἀρχὴ τοῦ 2^{ου} στίχου πρὸ τοῦ ἀρχικοῦ Ο (ῶμικρον) τοῦ ρήματος διακρίνεται τμῆμα ἀχνῆς ἀνοικτῆς καμπύλης, ποῦ ἐὰν δὲν εἶναι τυχαία, θὰ μπορούσε νὰ ἀνήκη στὸ Σ, τὸ ὁποῖο κατ' ἀρχὰς δὲν ἐχάραξε λόγῳ ἐλλείψεως χώρου στὸ τέλος τοῦ 1^{ου} στίχου ἐκεῖνος ποῦ ἔγραψε τὴν ἐπιγραφή καὶ κατόπιν, ὅταν ἄρχισε νὰ γράφῃ τὸν δεῦτερο στίχο ἢ ὅταν τὸν ὀλοκλήρωσε, ἀποφάσισε νὰ στριμώξῃ τὸν τελικὸ Σ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρώτου στίχου.

1 Νικασίτιμος· τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ σὲ ἐπιγραφὲς τοῦ Εὐξεινίου Πόντου, βλ. *IosPE I² 403* (πρβλ. *SEG XL 615*), 416, καὶ *SEG XXVIII 637*.

2 ῶιφε = ῶιφε· παρατατικὸς τοῦ ρ. οἴφω (Δωρ.) = ὀχεύω **1**, ἀλλὰ μόνο γιὰ ἀνθρώπινα ὄντα, πρβλ. Πλουτ. *Πύρρος 28*: τῶν δὲ πρεσβυτέρων τινὲς ἐπηκολούθουν (sc. Ἀκροτάτῳ) βοῶντες· οἴχε Ἀκρότατε καὶ οἴφε τὰν Χελιδονίδα· μόνον παιῖδας ἀγαθοὺς τᾶ Σπάρτα ποίει cf. *IG XII 3, 536* (Θήρα, 7ος αἰ π.Χ.): στὸν νόμο τῆς Γόρτυνος **2.3** ἀπαντᾷ: οἴφεϊ, ὡς ἐὰν προερχόταν ἀπὸ συνηρ. οἴφέω, βλ. τὴν παροιμία Μίμν. 15 (ἐκδ. Diehl): ἄριστα χωλὸς οἴφεϊ, Com. Adesp. 36, Diogenian.2.2. Ἀπὸ τὸ ρῆμα παράγεται καὶ τὸ οὐσιαστικὸ οἴφολης (ὁ καταφερῆς περὶ τὰς ἡδονάς, *lewd*), πρβλ. *IG XII 5, 97* (Νάξος, 5ος αἰ. π.Χ.): Δωροφέα | Καρίων | οἴφολης, καὶ τὸ θηλ. οἴφολις, πρβλ. πρβλ. Ἡσύχ., *Εὐστάθ.* 1597.29.

Γιὰ τὸν νοῦν τῆς ἐπιγραφῆς πρβλ. τὶς Θηραϊκὲς ἐπιγραφές: *IG XII 3, 537 a*: [μὰ τὸν - -] κ(?)αὶ τὸν Δελπήνιον ἢ Κρίμον τε(ῖ)δε οἴπῃε, παιῖδα Βαθυκλέος, ἀδελπῆεόν· 538 καὶ *IG XII 3 suppl. 1411, b*: Ἀμο[τ]ίονα οἴπ<ῃ>ε Κρίμον [τ]ε(ῖ)δ[ε].

Τιμίονα (= Τιμίονα)· τὸ γράμμα μετὰ τὸ Ο τοῦ ὀνόματος δὲν εἶναι τὸ δωρικὸ σάν, ὅπως ἀρχικῶς ἐπίστεψα κρίνοντας ἀπὸ τὶς φωτογραφίες καὶ πρὶν ἰδῶ τὸν λίθο. Ὅτι εἶναι Ν διέκρινε ἀπὸ φωτογραφία ποῦ τοῦ ἔστειλα ὁ παλαιὸς φίλος καθ. Merle Langdon καὶ εὐγενῶς μοῦ τὸ ἔκανε γνωστὸ μὲ ἐπιστολὴ του καὶ τὸν εὐχαριστῶ πολὺ. Ἡ αὐτοψία τοῦ λίθου ἐβεβαίωσε τὴν ἀνάγνωσή του. Τὸ ὄνομα Τιμίονα μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Λακωνίας καὶ τῆς Ἀρκαδίας, βλ. *IG V 1, 97, 1295*, καὶ *V 2, 38, 174a*.

Καὶ τὰ δύο ὀνόματα δὲν ἦσαν γνωστὰ προηγουμένως στὴν Ἀστυπάλαια.

2. Ἐπιγραφή χαραγμένη κατωκέφαλα στὴν κατακόρυφη παρεῖα ριζιμοῦ βράχου ὑποκυάνου ἀσβεστολίθου στὴν περιοχὴ Βαθύ. Τὰ γράμματα ἔχουν γίνεῖ με ἔκκρουση ἀμβλέος ὀργάνου, ὥστε κάθε κεραία ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀριθμὸ ἀκίδων. Στὴν ἄνω πλευρὰ τοῦ βράχου καὶ πολὺ κοντὰ στὴν ἐπιγραφή

υπάρχει χαραγμένο με την ίδια τεχνική μεγάλου μεγέθους ανδρικό ὄργανο ἐν στύσει, καὶ ἴσως ἓνα δεύτερο ὀλιγώτερο φυσιοκρατικά παριστανόμενο.

Ύψ. γραμμ. 0,07μ. (Ω, Ν) – 0,09/10μ (Δ, Ι).

Τέλη 5^{ου} ἢ ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ.

Δίων.⁶

Τὸ ὄνομα δὲν ἦταν γνωστὸ προηγουμένως ἀπὸ τὴν Ἀστυπάλαια. Εἶναι κοινὸ καὶ μαρτυρεῖται στὰ γειτονικὰ νησιά, βλ. Fraser – E. Matthews, *LPGN I*, 142, s.v.

---

⁶. Ἀμέσως μετὰ τὸ τελικὸ Ν διακρίνεται βραχύτερη σχεδὸν κατακόρυφη κεραία. Δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι εἶναι ἡ κεραία ἐνὸς Ι (γιῶτα). Ἐὰν παρὰ ταῦτα εἶναι γιῶτα, τότε τὸ ὄνομα βρίσκεται στὴν δοτικὴ καὶ ἡ συνδεσὴ του μετὰ τὰ ἀμέσως ὑπερκείμενα ἀνδρικά μόρια ἐν στύσει καθίσταται εὐλογώτερη.